

KS. RADOSŁAW CHAŁUPNIAK
Opole, UO

MALARSTWO RELIGIJNE WE WSPÓŁCZESNEJ KATECHEZIE W GIMNAZJUM

Tworzona przez wieki sztuka sakralna, najogólniej ujmując, służyła i służy człowiekowi w wyrażaniu i umacnianiu jego wiary w Boga. Konkretnie dzieła sztuki wykorzystywano zarówno w szeroko rozumianej liturgii — publicznej czci oddawanej Bogu, jak również w nauczaniu, wychowaniu i inicjacji religijnej. Ten dydaktyczno-parenetyczny aspekt sztuki sakralnej wciąż na nowo inspiruje teorię i praktykę katechetyczną. Chcąc budzić i rozwijać wiarę współczesnych ludzi, nierzadko odwołujemy się do komunikatorów niewerbalnych, w tym do licznych arcydzieł sztuki. Wydaje się, że zwłaszcza odkrywanie i wykorzystywanie obrazów religijnych ma swoje istotne znaczenie. Nawet we współczesnym świecie tak mocno medialnym, na wskroś wypełnionym licznymi obrazami, warto — jak wielokrotnie podpowiada doświadczenie katechetów — sięgać do przedstawień malarskich, które w bardzo sugestywny i trwały sposób są ciągle w stanie poruszyć młodych ludzi.

Obecny artykuł jest kontynuacją rozważań zawartych we wcześniejszych publikacjach autora¹. W tekście zostaną zaprezentowane badania związane z wykorzystaniem malarstwa religijnego² we współczesnych podręcznikach szkolnych adreso

¹ Chodzi przede wszystkim o dwie monografie: R. CHAŁUPNIAK, *Arcydzieła malarstwa w katechezie*, Opole 2013; TENŻE, *Malarstwo religijne w podręcznikach szkolnych*, Opole 2014.

² W artykule przyjęto szerokie określenie malarstwa religijnego: (1) obrazy chrześcijańskie — odnoszące się do Chrystusa i prawd wiary przekazywanych w Kościele, w których wyraźnym zamiarem artysty

wanych do młodzieży szkół gimnazjalnych. Kiedy w 2014 r. powstawała książka dotycząca wzajemnych relacji malarstwa religijnego i współczesnej katechezy, część podręczników nie została jeszcze opracowana. Ostatnie lata przyniosły dwie ważne zmiany. Po pierwsze, polska katechetyka wzbogaciła się o kolejne serie podręczników do nauczania religii, w tym trzy, które zostaną dokładnie przeanalizowane: (1) „radomsko-sandomierska” pod redakcją ks. Stanisława Łabendowicza, (2) „kielecka” autorstwa ks. Krzysztofa Mielnickiego, Elżbiety Kondrak i Eweliny Parszewska oraz (3) „krakowska” pod redakcją ks. Tadeusza Panusia i Renaty Chrzanoskiej³. Po drugie, zapowiadana i powoli wprowadzana reforma oświaty, strukturalnie wygaszająca funkcjonujące gimnazja, pozwala na zamknięcie pewnego etapu i swoiste podsumowanie dotychczasowych rozwiązań, zmuszając jednocześnie osoby odpowiedzialne za kształt wychowania religijnego do kolejnych przemyśleń i podejmowania działań dostosowanych do współczesnych wymagań oraz postulatów edukacji estetycznej.

Zasadniczy problem badawczy, wokół którego koncentrować się będą przedstawione rozważania, można wyrazić w dwóch następujących pytaniach: Jakie obrazy są wykorzystywane we współczesnych materiałach do szkolnego nauczania religii na poziomie gimnazjalnym? Jaką koncepcję korelacji wychowania religijnego i estetycznego proponują redaktorzy i autorzy poszczególnych jednostek lekcyjnych?

Analizowane podręczniki przeznaczone są dla uczniów szkół gimnazjalnych. Powstały na bazie *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* (Kraków 2010) z 8 marca 2010 r. oraz — co istotne — trzech różnych programów ogólnopolskich⁴. Aktualnie wszystkie te programy i podręczniki nie mają ograniczeń czasowych i mogą — zgodnie z postanowieniami biskupów diecezjalnych — być wykorzystywane w różnych polskich diecezjach⁵:

było ukazanie i przekaz wiary chrześcijańskiej; (2) obrazy święte przeznaczone do religijnego kultu, wykorzystywane w liturgii, powstałe z inspiracji ludzi wierzących w celu wyrażenia piękna Boga i oddania Mu czci; (3) obrazy religijne, które odnoszą się do szerokiej tematyki tzw. pytań granicznych, ludzkich dylematów czy wątpliwości. Religijność rozumiana jest tutaj jako swoiste przekraczanie rzeczywistości ziemskiej, poszukiwanie sensu, próba podjęcia pytań, które dotyczą sensu ludzkiego życia, miłości i cierpienia, radości i smutków; por. M.L. MAZZARELLO, M.F. TRICARICO, *Arte e catechesi. Note per avviare la riflessione*, w: ASSOCIAZIONE ITALIANA CATECHETI, D. MARIN (red.), *Vie del bello in catechesi. Estetica ed educazione alla fede*, Torino 2013, s. 173; por.: R. CHAŁUPNIAK, *Arcydziała malarstwa w katechezie*, s. 171; W. KAWECKI, *Teologia piękna. Poszukiwanie locus theologicus w kulturze współczesnej*, Poznań 2013, s. 90–97.

³ Pełne zestawienie aktualnie używanych programów i podręczników: KOMISJA WYCHOWANIA KATOLICKIEGO KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI, *Programy i podręczniki do nauczania religii*, KWEP-C-106/16; por. <http://www.katecheza.episkopat.pl/index.php/menu/biuro-programowania-katechezy/10-biuro-programowania-katechezy/19-numery-programow-i-podrecznikow> (1.10.2016).

⁴ Por. KOMISJA WYCHOWANIA KATOLICKIEGO KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI, *Programy i podręczniki do nauczania religii*, <http://www.katecheza.episkopat.pl/index.php/menu/biuro-programowania-katechezy/10-biuro-programowania-katechezy/19-numery-programow-i-podrecznikow> (2.12.2016).

⁵ Do 2014 r. na bazie tego programu opracowano pięć serii podręczników do gimnazjum, które funkcjonowały jako ogólnopolskie bez ograniczeń czasowych. Były to dwie serie przedstawione przez Wy-

Program ogólnopolski nr AZ-3-01/10 z 9 czerwca 2010⁵: Pójdź za Jezusem Chrystusem		
Radom	Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu	Redaktor: S. Łabendowicz

Program ogólnopolski nr AZ-3-01/13 z 9 kwietnia 2013: Kim jestem jako człowiek, kim chcę być jako chrześcijanin?		
Kielce	Wydawnictwo „Jedność”	K. Mielnicki, E. Kondrak, E. Parszewska

Program ogólnopolski nr AZ-3-02/13 z 9 kwietnia 2013: Rozradowanie się w Duchu Świętym		
Kraków	Wydawnictwo św. Stanisława BM	Redaktorzy: T. Panuś, R. Chrzanowska

Jak wspomniano, artykuł w zamyśle ma być dopełnieniem wcześniejszych rozważań i jednocześnie podsumowaniem badań dotyczących wykorzystywania obrazów malarskich w katechezie młodzieży gimnazjalnej. Podjęty w tekście problem zostanie rozwiązany w czterech zasadniczych częściach, z których trzy pierwsze mają charakter opisowo-analityczny, a czwarta — ewaluacyjno-pragmatyczny.

1. Podręczniki Wydawnictwa Diecezjalnego i Drukarni w Sandomierzu

Pierwsza seria podręczników, która zostanie poddana analizie, została przygotowana pod redakcją ks. S. Łabendowicza, profesora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Warto zaznaczyć, że zarówno redaktor, jak i poszczególni autorzy jednostek lekcyjnych mieli już za sobą doświadczenia w przygotowaniu materiałów dydaktycznych. Podręczniki dla uczniów i towarzyszące im pomoce metodyczne bazowały na podręcznikach już wcześniej proponowanych. Nowelizacja podstawy programowej i programu nauczania religii katolickiej z 2010 r. stworzyła okazję do dopracowania i uzupełnienia wcześniejszych wersji.

Obrazy religijne występują w podręcznikach radomsko-kieleckich we wszystkich trzech klasach, przy czym charakterystyczne jest, że opisy wykorzystanych obrazów pojawiają się stopniowo: w pierwszej klasie całkowicie ich brakuje, w drugiej występują przy niektórych reprodukcjach, a w trzeciej są już w przeważającej części:

dawnictwo Apostolstwa Modlitwy z Krakowa (pod red. ks. Władysława Kubika oraz ks. Zbigniewa Marka) oraz po jednym: z Wydawnictwa „Gaudium” z Lublina (pod red. ks. Pawła Mąkosy), Wydawnictwa św. Wojciecha z Poznania (pod red. ks. Jana Szpeta i Danuty Jackowiak) oraz Wydawnictwa Katechetycznego z Warszawy (por. red. ks. Piotra Tomasika). Analiza tych serii podręczników pod kątem wykorzystania w nich obrazów malarskich — por. R. CHAŁUPNIAK, *Malarstwo religijne w podręcznikach szkolnych*, s. 126–150.

<p style="text-align: center;">Klasa I gimnazjum nr AZ-31-01/10-RA-6/13 S. Łabendowicz (red.), <i>Spotkanie ze Słowem</i>, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Radom 2013.</p>			
Strona	Autor	Tytuł obrazu	Temat jednostki
25	—	(ewangelisci, bez opisu)	Rola człowieka w powstawaniu Pisma Świętego
35	—	(ikona, święty, bez opisu)	Ojcowie wiary — Patriarchowie
62	—	(ikona Trójcy Świętej, bez opisu)	Bóg Panem czasu i historii
63	—	(św. Helena, fresk, bez opisu)	
66	—	(twarz Chrystusa, bez opisu)	Oczekiwany Mesjasz
68	—	(Boże Narodzenie, bez opisu)	Tajemnica Wcielenia
70	—	(ikona Chrystusa, bez opisu)	Jezus Chrystus — Bóg-Człowiek
74	—	(ikona Chrystusa, bez opisu)	Jezus Chrystus postacią historyczną
75	—	(twarz Chrystusa, bez opisu)	
77	—	(Jezus Miłosierny, bez opisu)	Zbawcza działalność Pana Jezusa
81	—	(brat Albert, bez opisu)	Moja postawa wobec bliźnich
82	—	(ikona Chrystusa, bez opisu)	Sprawiedliwość w życiu codziennym
94	—	(Maryja, bez opisu)	Maryja Matką wierzących
106	—	(krzyż z San Damiano, bez opisu)	Świadectwo wiary — prześladowanie pierwszych chrześcijan
112	—	(św. Benedykt, bez opisu)	Idea benedyktyńska i jej aktualność
117	—	(św. Franciszek, bez opisu)	Św. Franciszek — ewangeliczne ubóstwo
118	—	(św. Tomasz, bez opisu)	Św. Tomasz z Akwinu — wiara i rozum
122	—	(chrzest Polski, bez opisu)	Początki chrześcijaństwa w Polsce
123	—	(św. Wojciech, bez opisu)	

<p style="text-align: center;">Klasa II gimnazjum nr AZ-32-01/10-RA-10/13 S. Łabędowicz (red.), <i>Aby nie ustać w drodze</i>, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Radom 2014.</p>			
Strona	Autor	Tytuł obrazu	Temat jednostki
18	—	Betlejem — fresk w Grocie Narodzenia Pana Jezusa	Chrystus narodził się dla naszego zbawienia
19	—	(<i>Ecce Homo</i> , bez opisu)	
19	—	(pusty grób, bez opisu)	
52	Leonardo da Vinci	<i>Ostatnia Wieczerza</i> (kopia)	Jezus karmi nas swoim Ciałem
62	José Tapiró y Baró	<i>Miłosierny Samarytanin</i>	Chrześcijaństwo religią miłości
74	—	(Chrystus cierniem ukoronowany, bez opisu)	Chrystus kształtuje moje sumienie
77	—	(ikona Chrystusa, bez opisu)	Prawo objawione
88	—	(ukrzyżowanie, bez opisu)	Utracona jedność — ojcowie reformacji
90	Johann Lucas Kracker	Sobór Trydencki	Reforma katolicka — dzieło Soboru Trydenckiego
92	—	(św. Jadwiga, bez opisu)	Kościół w Polsce — św. Jadwiga
93	—	(św. Jadwiga, bez opisu)	
94	Walery Eljasz- Radzikowski	<i>Męczeństwo unitów pratulińskich w 1874 roku</i>	Wysiłki na rzecz jedności Kościoła — Unia Brzeska
98	—	(Święta Rodzina, bez opisu)	Miłość i cześć oddawana rodzicom — IV przykazanie
100	—	św. Joanna Beretta Mola	Życie darem Bożym — V przykazanie
104	—	(Jezus Miłosierny, bez opisu)	Poszanowanie własności prywatnej — VII przykazanie
108	—	(krzyż z San Damiano, bez opisu)	Wezwani do uczciwości i wstrzeźliwości — IX i X przykazanie
114	—	<i>Obraz 108 błogosławionych męczenników</i>	„Błogosławieni, którzy uwierzyli”
120	—	(Boże Narodzenie, bez opisu)	Syn Boży stał się człowiekiem
125	—	(Chrystus ubiczowany, bez opisu)	Wielki Post — czas pokuty i oczyszczenia serca
126	—	(Chrystus ukrzyżowany, bez opisu)	Przeżywamy czas szkolnych rekolekcji wielkopostnych
130	—	(obraz Matki Bożej Częstochowskiej, bez opisu)	Maryja Królową Polski

<p style="text-align: center;">Klasa III gimnazjum nr AZ-33-01/10-RA-3/14 S. Łabendowicz (red.), <i>Życie w miłości Boga</i>, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Radom 2014.</p>			
Strona	Autor	Tytuł obrazu	Temat jednostki
20	—	(obmycie stóp apostołom, bez opisu)	Jezus nas umiłował
26	Claudio Coello	<i>Święta Rodzina</i>	Miłość, ale jaka — prawdziwe pojmowanie miłości
30	El Greco	<i>Obnażenie z szat</i>	Wartość ciała ludzkiego
34	Mistrz Pasji Dominikańskiej	<i>Ucieczka do Egiptu</i>	Dziecko — bezcenny dar Boga
36	—	(Matka Boska Nieustającej Pomocy, bez opisu)	Życie jest darem — wykroczenia przeciwko życiu
38	Ghirlandaio	<i>Nawiedzenie</i>	Problemy regulacji urodzin
40	Philippe de Champaigne	<i>Zasłubiny Dziewicy</i>	Przymioty małżeństwa
42	William C.T. Dobson	<i>Jezus powraca do Nazaretu</i>	Rodzina wspólnotą życia i miłości
44	J. Herbert	<i>Dzieciństwo Jezusa</i>	Moje miejsce w domu rodzinnym
48	Van der Weyden	<i>Nawiedzenie</i>	Przyjąć do siebie z radością — adopcja
52	Hieronim Bloch	<i>Kazanie na górze</i>	Chrześcijanin wobec naruszania godności i praw człowieka
56	Mistrz z Wyżnego Brodu	<i>Modlitwa w Ogrójcu</i>	Jezus rozmodlony Boży Syn
58	—	(modlący się Jezus, bez opisu)	Modlitwa „Ojcze nasz” uwielbieniem Boga
66	Pietro Perugino	<i>Modlitwa w ogrójcu</i>	Święć się Imię Twoje — Imię Boga jest święte
76	—	Papież Leon XIII	Kościół XVIII i XIX wieku
84	—	(obraz Matki Bożej Częstochowskiej, bez opisu)	Kościół w Polsce w okresie niewoli narodowej
86	Giovanni Lanfranco	<i>Cudowne rozmnożenie chleba i ryb</i>	Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj
94	Duccio	<i>Kuszenie Chrystusa</i>	Nie wódz nas na pokuszenie — wolność w życiu człowieka
116	Fra Angelico	<i>Zwiastowanie</i> (fragment)	Pomoc z nieba — archaniołowie i aniołowie
117	Cimabue	<i>Madonna z aniołami</i>	

117	Andrej Rublow	<i>Archanioł Michał</i>	
118	—	(ikona Matki Bożej, bez opisu)	Różaniec — moja ulubiona modlitwa
120	Duccio di Buoninsegna	<i>Maesta</i>	Nasi święci patronowie — Uroczystość Wszystkich Świętych
127	Michał Willmann	<i>Radość św. Józefa z pokłonu pasterzy</i>	Boże Narodzenie — tradycje i zwyczaje świąteczne
132	Benjamin West	<i>Wniebowstąpienie</i>	Uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego
134	Jacopo Orcagna	<i>Zesłanie Ducha Świętego</i>	Uroczystość Zesłania Ducha Świętego

Przyjęto założenie, że jednostka lekcyjna obejmuje w podręczniku dwie strony. Generalnie dominują zdjęcia — po dwa albo trzy na lekcję. Podręczniki liczą po ok. 150 stron, są formatu A4, a wykorzystane reprodukcje obrazów są od małych ($\frac{1}{10}$ strony) do średnich ($\frac{1}{4}$ strony). Dość dobrze rozłożona i przyjazna szata graficzna umożliwi uczniom dobrą percepcję przedstawionego materiału.

W sumie wykorzystano 64 różne przedstawienia: 19 — w klasie pierwszej, 21 — drugiej oraz 24 — w trzeciej. Obrazy zostały dobrze dobrane do tematów i treści poszczególnych zajęć.

2. Podręczniki Wydawnictwa „Jedność”

Tzw. „podręczniki kieleckie” cieszą się dużym uznaniem wśród polskich katechetów. Wielu z nich ceni te materiały za ich innowacyjność, przystępny dobór treści oraz ciekawe rozwiązania metodyczne, bazujące na wielu, dobrze dobranych metodach aktywizujących. Również analiza wykorzystania obrazów religijnych umożliwia bardzo pozytywną ocenę wstępną. Strona graficzna materiałów jest dobrze przemyślana i zaprezentowana. W stosunkowo dużą ilość tekstu wprowadzono sporo zdjęć, rysunków, a także — co ważne z perspektywy prowadzonych rozważań — reprodukcji malarskich. Autorzy podręczników, bazując na swoim doświadczeniu, w sposób wyważony i celowy zaproponowali wykorzystanie następujących przedstawień malarskich:

Klasa I gimnazjum nr AZ-31-01/13-KI-3/13 K. Mielnicki, E. Kondrak, E. Parszewska, <i>Błogosławieni, którzy szukają Jezusa</i> , Wydawnictwo Jedność, Kielce 2014.			
Strona	Autor	Tytuł obrazu	Temat jednostki
20	Michał Anioł	<i>Stworzenie Adama</i> , XIV w., fragm. fresku, Kaplica Sykstyńska, Watykan	Zaprzysiężnić się ze sobą. Wartość czystości

23	Rembrandt van Rijn (1606–1669)	<i>Dawid i Jonatan,</i> Petersburg, Ermitaż	Jak Dawid z Jonatanem — dlaczego warto mieć przyjaciół?
52	—	Święty Hieronim, badacz Pisma Świętego, który przetłumaczył Biblię na łacinę, malarstwo flamandzkie, XVI w.	Języki Biblii — tekst oryginalny i przekłady Pisma Świętego
58	—	<i>Narodzenie Pana Jezusa,</i> Bazylika Narodzenia, Betlejem	Bóg i człowiek w historii zbawienia
58	Antonello da Messina	<i>Ukrzyżowanie,</i> 1475, Londyn	
58	Andrea di Bonaiuto	Chrystus Zmartwychwstały, XIV w., Florencja	
60	Joseph Schönmann	<i>Abraham,</i> fresk, 1857, Wiedeń	Wyjdź ze swej ziemi — Abraham
64	Rembrandt van Rijn	<i>Ofiarowanie Izaaka,</i> 1635, Petersburg	Ojciec, a gdzie jest baranek — Izaak
79	—	<i>Chrystus Pantokrator,</i> ikona prawosławna	Dlaczego 13 nie jest pechowa? Grzechy przeciw wierze
87	—	<i>Święta Rodzina</i>	Moja rodzina — mały Kościół
105	—	Wizerunek Matki Bożej Częstochowskiej	Spotkanie w godzinie apelu. Apel Jasnogórski
122	—	<i>Święty Wojciech</i>	Dlaczego chrzest Polski nie był stratą, lecz zyskiem?
124	Puccio Capanna	Cud św. Stanisława, XIV w., bazylika św. Franciszka w Asyżu	Korona i krzyż, czyli spór o św. Stanisława
127	Piotr Moskal	<i>Królowa Jadwiga,</i> obraz kanonizacyjny	Królewskie insygnia z drewna i skóry
137	Michał Costik	Ikona św. Zygmunta Szczęsnego, Leuven, Belgia	Kościół polski w okresie niewoli narodowej
151	Josef Piens Cooreman	<i>Jezus przed Pilatem,</i> Belgia	Mówić prawdę i dotrzymać słowa. Wykroczenia przeciw prawdzie
180	—	Fresk w monasterze św. Teodora w Tesalonikach, Grecja	Wszystkich Świętych — Wszystkich Błogosławionych
191	—	Kuszenie Jezusa, fresk, XIX w., Wiedeń	Wielki Post — z czego się spowiadać?
194	—	<i>Zmartwychwstały Chrystus wypro- wadza Adama i Ewę z ich grobów,</i> starożytny fresk, Istambuł, Turcja	Wielkanoc — szatan pokonany

Klasa II gimnazjum nr AZ-32-01/13-KI-4/14			
K. Mielnicki, E. Kondrak, E. Parszewska, <i>Błogosławieni, którzy ufają Jezusowi</i> , Wydawnictwo Jedność, Kielce 2014.			
Strona	Autor	Tytuł obrazu	Temat jednostki
9	Dinia Bellotti	Wizerunek Maryi Gwiazdy Nowej Ewangelizacji, 1992	W którą stronę? Maryjo, Gwiazdo Nowej Ewangelizacji — prowadź!
12	Petr Jan Brandl	Święty Piotr, 1724, Praga, Czechy	Jak zmienić swoje życie?
12	Giotto di Bondone	<i>Wręczenie srebrników Judaszowi</i> , 1305, Padwa, Włochy	
16	Fra Angelico	Fragment obrazu <i>Ukrzyżowanie</i> , 1441–1442, Florencja, Włochy	Jak zapracować na niebo?
17	Carl Heinrich Bloch	<i>Kazanie na Górze</i> , 1877, Hillerød, Dania	Błogosławieni, którzy zaufali miłości Jezusa
23	Gustave Doré	<i>Bogacz i Łazarz</i>	To moje życie — sam o sobie decyduję
41	—	<i>Jezus uzdrowia niewidomego</i> , 1753, Wenecja, Włochy	Miłość, która daje siłę i leczy. Dar i pomoc w przeżywaniu cierpienia
53	—	<i>Ewangelisti z atrybutami</i> , Biblia karolińska, IX w., Rzym, Włochy	Cztery odłony tej samej Prawdy. Orędzie czterech Ewangelii
56	—	<i>Jezus uzdrowia opętanego chłopca</i> , XII w., Zilis, Szwajcaria	Cuda Jezusa wyrazem zbawczej miłości
56	—	<i>Jezus uzdrowia córkę kobiety kana- nejskiej</i> , XII w., Zilis, Szwajcaria	
61	—	<i>Jezus uzdrowia chorego, który bierze swe nosze i zaczyna chodzić</i> , XII w., Zilis, Szwajcaria	Czekanie na Boga, który przychodzi
62	—	Abałacka Ikona Matki Bożej „Znak”	
64	Caravaggio	<i>Wieczera w Emaus</i> , 1601, Londyn, Anglia	Spotkanie z Jezusem Chrytusem, który umarł i zmartwychwstał
70	—	<i>Jezus królujący w niebie</i> , Wenecja, Włochy	Przyjdzie, aby nas sądzić
125	—	Benedykt przedstawia mnichom swoją <i>Regułę</i> , Mantua, Włochy	Święty Benedykt i benedyktyni
129	—	Ikona Matki Bożej Nieustającej Pomocy	Rozłam w Kościele. Schizma wschodnia
136	Jan Matejko	<i>Astronom Kopernik, czyli rozmowa z Bogiem</i> , 1873, Kraków	Jak powstawały uniwersytety?

138	Giotto di Bondone	<i>Święty Franciszek ofiarowuje płaszcz ubogiemu rycerzowi</i> , XIII w., Asyż, Włochy	Spór o ewangeliczne ubóstwo. Aktualność idei franciszkańskiej
139	Fra Angelico	<i>Święty Dominik</i> , Perugia, Włochy	
145	—	<i>Ignacy Loyola przedstawia papieżowi Regułę</i> , XVI w., Rzym, Włochy	Reformacja i reforma katolicka. Sobór Trydencki
148	Jean-Pierre Houël	<i>Szturm na Bastylię 14 lipca 1789 roku</i> , Paryż, Francja	Oświecenie i rewolucja francuska
152	Gustave Doré	<i>Faryzeusz i celnik w świątyni</i>	Pokora i pycha w moim rozwoju
168	Carlo Bononi	<i>Grzesznica i Jezus u faryzeusza</i> , Rawenna, Włochy	Za każdym razem widzę siebie inaczej. Przyjmowanie opinii innych o sobie
175	—	<i>Sąd Salomona</i> , Szkoła Rafaela, XVI w., Watykan	Dlaczego mądry, a nie inteligentny i bogaty. Mądrość Salomona
188	Antonio Allegri da Correggio	<i>Pokłon pasterzy</i> , 1525–1530, Drezno, Niemcy	„Moc truchleje”. Przesłanie Bożego Narodzenia
190	Gentile da Fabriano	<i>Pokłon Trzech Króli</i> , fragment: <i>Wędrowni Mędrce</i> , 1423, Florencja, Włochy	Trzech Króli — gdzie jest Mesjasz?
190	Gentile da Fabriano	<i>Pokłon Trzech Króli</i> , fragment, 1423, Florencja, Włochy	
194	Hans Memling	<i>Jezus przed Pilatem</i> , ok. 1471, Turyn, Włochy	„Któryś za nas cierpiał” — przesłanie Wielkiego Postu
194	Hans Memling	<i>Biczowanie Jezusa</i> , ok. 1471, Turyn, Włochy	
194	Hans Memling	<i>Cierniem ukoronowanie Jezusa</i> , ok. 1471, Turyn, Włochy	
197	Giotto di Bondone	<i>Zmartwychwstanie Chrystusa</i> , 1303–1305, Padwa, Włochy	Wielkanoc — pusty grób

<p style="text-align: center;">Klasa III gimnazjum nr AZ-33-01/13-KI-1/16 K. Mielnicki, E. Kondrak, E. Parszewska, <i>Błogosławieni, którzy naśladują Jezusa</i>, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2016.</p>			
Strona	Autor	Tytuł obrazu	Temat jednostki
15	Piero Della Francesca	<i>Madonna Miłosierdzia</i> , ok. 1460–1462, Sansepolcro, Włochy	Weź odpowiedzialność za świat
23	—	Oblicze Jezusa Chrystusa, ikona	Rodzina szkołą miłości
28	—	Święta Rodzina, ikona	Czego uczy nas Rodzina z Nazaretu?

41	Jacob Andries Beschey	<i>Maria Magdalena myjąca stopy Jezusowi</i> , 1735, Amsterdam, Holandia	Pielęgnowanie miłości — przyjmowanie sakramentów
44	Francesco Cairo	<i>Trójca Święta</i> , 1630, Madryt, Hiszpania	Wierzyć, by nadać sens życiu. <i>Credo</i>
48	Duccio di Buoninsegna	<i>W drodze do Emaus</i> , 1308–1311, Siena, Włochy	Opowiedzieć o Bogu własnym życiem
48	—	<i>Niedowierzenie św. Tomasza</i> , kodeks angielski XII w., Glasgow, Szkocja	—
49	Mikołaj Bodarewski	<i>Proces apostoła Pawła</i> , 1875, Użhorod, Ukraina	—
51	Simone Martini	Ukrzyżowanie, fragment <i>Poliptyku Męki</i> , 1333, Antwerpia, Belgia	Biblia, ojczyzna moja — inspiracje biblijne w literaturze pięknej
56	—	<i>Jezus w Nazarecie</i> , XII w., Zilis, Szwajcaria	Poznaj Przyjaciela. Zasady prywatnej lektury Pisma Świętego
95	Pietro Perugino	<i>Wręczenie kluczy św. Piotrowi</i> , fragment, 1481–1482, Watykan	Kto w Kościele jest ważniejszy? Hierarchia Kościoła
97	—	<i>Jezus powołuje Piotra i Andrzeja</i> , XIII w., Siena, Włochy	Kim jest chrześcijanin?
101	Giovanni Lorenzo Bernini	<i>Krew Chrystusa</i> , 1670, Ariccia, Włochy	Dlaczego łaska Boża jest koniecznie potrzebna do zbawienia?
112	—	<i>Chwała w raju</i> , manuskrypt <i>Zwierciadło pokory</i> , XV w., Valenciennes, Francja	Tajemnicza łączność trzech rzeczywistości Kościoła. Kościół pielgrzymujący, cierpiący i chwalebny
115	—	<i>Matka Boża Pięknej Miłości</i> , XV w., Bydgoszcz	Maryja — Matka Pięknej Miłości
120	Pietro di Miniato	<i>Ukamenowanie św. Szczepana</i> , Prato, Włochy	Prześladowanie pierwszych chrześcijan
121	Michał Anioł	<i>Męczeństwo św. Piotra</i> , Watykan	—
130	Giotto di Bondone	<i>Wyrzeczenie się dóbr ziemskich przez św. Franciszka</i> , Asyż, Włochy	Zostawić, by zyskać. Życie zakonne do początków XX w.
134	—	<i>Święci Cyryl i Metody</i> , ikona rosyjska	Ile i co zarabia misjonarz? Rozwój misji katolickich do początków XX wieku
150	Diego Velázquez	<i>Koronacja Maryi</i> , ok. 1635, Madryt, Hiszpania	Wniebowzięta Królowa Świata
191	Albrecht Dürer	<i>Pokłon Trzech Króli</i> , 1504, Florencja, Włochy	Trzech Króli — cały świat idzie do Jezusa

195	Pompeo Batoni	Powrót syna marnotrawnego, 1773, Wiedeń, Austria	Wielki Post — co to znaczy nawrócić się?
199	—	Zmartwychwstały Jezus ukazuje się Marii Magdalenie, ikona kretańska, XVI w., Dubrownik, Chorwacja	Wielkanoc — nowe życie w Chrystusie

W podręcznikach Wydawnictwa „Jedność” wykorzystano 73 obrazy w przeważającej mierze znanych i cenionych twórców: 19 — w klasie pierwszej, 31 — drugiej oraz 23 — w trzeciej. Obrazy zostały dobrze dobrane do tematów i treści poszczególnych zajęć, choć pewnym problemem może być ich wielkość – z reguły są to raczej miniatury: ok. $\frac{1}{6}$ czy $\frac{1}{8}$ strony formatu B5. Wskazane jest raczej korzystanie podczas zajęć z dużych reprodukcji w postaci plansz bądź obrazów prezentowanych za pomocą projektorów multimedialnych. Reprodukcje zamieszczone w podręcznikach służyłyby raczej jedynie do zapamiętania i skojarzenia treści przekazywanych podczas zajęć.

3. Podręczniki Wydawnictwa św. Stanisława BM

Obrazy malarskie pojawiają się także w podręcznikach krakowskich przeznaczonych dla uczniów gimnazjów. Objętościowo są to podręczniki najszersze (blisko 320–370 stron formatu B5), z dużymi marginesami i „prześwitami”. Dominują zdjęcia i rysunki, jednak pojawiają się także reprodukcje malarskie. Większość jednostek nie przewiduje pracy z obrazem. Redaktorzy i autorzy poszczególnych katechez umieścili w podręcznikach następujące przedstawienia malarskie:

Klasa I gimnazjum nr KR-31-01/10-KR-1/12 T. Panuś, R. Chrzanowska (red.), <i>Spotkanie ze Słowem</i> , Wydawnictwo św. Stanisława BM, Kraków 2012.			
Strona	Autor	Tytuł obrazu	Temat jednostki
30	—	(św. Rafał Kalinowski, bez opisu)	Bóg w życiu świętego Rafała Kalinowskiego
32	—	(św. Rafał Kalinowski, bez opisu)	
90	—	(Adam i Ewa, bez opisu)	Bóg jest Stwórcą
99	—	(twarz Chrystusa, bez opisu)	Utrata więzi z Bogiem
134	—	(Mojżesz, bez opisu)	Bóg powołuje Mojżesza
256	—	(św. Piotr, ikona, bez opisu)	Święty Piotr — rybak dusz ludzkich
260	—	(nawrócenie Pawła, bez opisu)	Kościół widziany oczami świętego Pawła
263	—	(św. Paweł, ikona, bez opisu)	

274	—	(nauczanie, bez opisu)	Rozwój Kościoła od IV wieku
278	—	(bez opisu)	
289	—	(św. Stanisław Kostka, bez opisu)	Święty Uciekinier patronem młodzieży — św. Stanisław Kostka
308	—	(Jezus Miłosierny, bez opisu)	Niedziela Miłosierdzia Bożego
314	—	(Maryja z Jezusem, ikona, bez opisu)	Matka Chrystusa — Matka Kościoła

Klasa II gimnazjum nr KR-32-02/13-KR-13/13			
T. Panuś. R. Chrzanowska, M. Lewicka (red.), <i>Aby nie ustać w drodze</i> , Wydawnictwo św. Stanisława BM, Kraków 2013.			
Strona	Autor	Tytuł obrazu	Temat jednostki
184	—	(Matka Boża z Sydney, bez opisu)	Wiara — zawierzenie Ojcu
192	—	(św. Faustyna, bez opisu)	Apostolstwo świeckich
200	—	(Matka Boża Częstochowska, bez opisu)	Chrześcijańskie wartości w świecie
284	—	(Boże Narodzenie, bez opisu)	Bóg przychodzi na świat!
298	—	(Jezus i Maryja, bez opisu)	W dziele odkupienia — Triduum Paschalne

Klasa III gimnazjum nr KR-33-02/13-KR-6/14			
T. Panuś. R. Chrzanowska, M. Lewicka (red.), <i>W miłości Boga</i> , Wydawnictwo św. Stanisława BM, Kraków 2014.			
Strona	Autor	Tytuł obrazu	Temat jednostki
58	—	(Adam i Ewa, bez opisu)	Jesteśmy różni
108	—	(Święta Rodzina, ikona, bez opisu)	Odpowiedzialność za rodzinę
128	—	(Cierniem ukoronowanie, bez opisu)	Cierpienie w rodzinie
146	—	(Grosz czynszowy, bez opisu)	Kościół — widzialny znak Chrystusa
190	—	(Zesłanie Ducha Świętego, bez opisu)	Umocnienie duchowe
214	—	(św. Franciszek, bez opisu)	Ewangeliczne ubóstwo — św. Franciszek
244	—	(Dobrawa, bez opisu)	Chrzest Polski
250	—	(św. Stanisław, bez opisu)	Patroni Polski
258	—	(Tomasz Morus, bez opisu)	Renesans w Kościele

270	—	(Marin Luter, bez opisu)	Reformacja w Kościele
277	—	(Sobór Trydencki, bez opisu)	Reforma Soboru Trydenckiego
340	—	(Zmartwychwstanie, bez opisu)	Zmartwychwstał Pan!
346	—	(św. Szczepan, bez opisu)	Zasiadł po prawicy Ojca
352	—	(Zesłanie Ducha Świętego, bez opisu)	Nasza Pięćdziesiątnica

W podręcznikach Wydawnictwa św. Stanisława BM wykorzystano 32 obrazy: 13 — w klasie pierwszej, 5 — w drugiej i 14 — w trzeciej. Wydaje się, że pewnym mankamentem jest przede wszystkim brak opisów. Samo przywołanie określonych obrazów ma swoje dydaktyczne i katechetyczne znaczenie, jednak ważna jest także możliwość ich poznania i zapamiętania, co z pewnością ułatwia zamieszczony przy reprodukcjach opis.

Obrazy wykorzystane w tej serii podręczników zostały dobrze dobrane do tematów katechez i z całą pewnością mogą być w ciekawy sposób zaprezentowane na poszczególnych lekcjach. Uczniowie mają okazję do tego, by poznać różne arcydzieła malarskie o tematyce religijnej, odkryć ich walory estetyczne i przesłanie wiary, jakie ze sobą niosą. Dorastający mogą na podanych przykładach uczyć się, jak wiara została wyrażona w przedstawieniach malarskich.

4. Podsumowanie: ocena i postulaty

Podjęty w tekście problem jest częścią szerszego projektu, którego zadaniem jest ukazanie, w jaki sposób we współczesnej katechezie wykorzystywane są obrazy o tematyce religijnej. Pole badawcze jest szerokie, gdyż obejmuje kwestie związane z zagadnieniami edukacji religijnej (możliwość inicjowania i wychowania wiary, rola obrazu w teologii, korzyści i niebezpieczeństwa związane z wykorzystywaniem obrazu w katechezie, zróżnicowana tematyka religijna przedstawień malarskich itd.) i wychowania estetycznego.

Obszar edukacji szkolnej na etapie gimnazjum jest interesującym i konkretnym przykładem wykorzystania malarstwa w wychowaniu religijnym. Lekcja religii może być dla młodszej młodzieży przestrzenią odkrywania swojej wiary jako istotnego elementu własnego światopoglądu, a także wszechstronnego rozwoju — także na płaszczyźnie poznania i doświadczeń o charakterze estetycznym. W szkolnym nauczaniu religii katolickiej istnieje możliwość odniesienia do wielu różnych obrazów, które stanowią swoistą wizualizację przekazywanych treści religijnych, a także wpływają na rozwój estetyczny, emocjonalny i społeczny uczniów.

Pierwsze trzy części artykułu ukazały, na ile autorzy trzech najnowszych serii podręczników do nauczania religii w gimnazjum odwoływali się do obrazów reli-

gijnych. W sumie przeanalizowano 9 podręczników do szkolnego nauczania religii katolickiej. W podręcznikach tych wykorzystano różne obrazy religijne. Z reguły sięgano po arcydzieła malarskie znanych mistrzów, choć autorzy i redaktorzy odwoływali się także do reprodukcji obrazów mniej znanych. Zdarzały się również odniesienia do obrazów o niewielkim znaczeniu estetycznym. Były to jednak wyjątki i generalnie można stwierdzić, że w podręcznikach do religii znalazły się arcydzieła światowego i polskiego malarstwa, o uznanej i niepodważalnej wartości estetycznej. W tym miejscu pojawia się postulat szerszego określenia swobodnego kanonu obrazów malarskich, który analogicznie do lektur szkolnych stanowiłby bazę dla twórców kolejnych materiałów dydaktycznych. Takie zestawienie arcydzieł malarstwa religijnego warto byłoby zamieścić w nowej podstawie programowej nauczania religii katolickiej.

Wprowadzana reforma systemu oświaty wymusi w najbliższym czasie zmiany, a nawet konieczność całkowitego opracowania programów i podręczników przeznaczonych do szkoły. Należy więc zwrócić uwagę nie tylko na nieodzowność odwoływania się podczas lekcji religii do cenionych dzieł sztuki, lecz także na sposób ich wykorzystania. Od strony formalnej reprodukcje powinny być opisane z podaniem przynajmniej autora, tytułu oraz miejsca, gdzie znajduje się wersja oryginalna. Ponadto warto pamiętać, by obrazy wykorzystywane w podręcznikach cechowały się dobrą jakością techniczną oraz rozmiarem, umożliwiającym ich percepcję. Pojawianie się przedstawień malarskich w podręcznikach dla ucznia powinno być metodycznie dopracowane w materiałach dla nauczycieli religii poprzez odpowiednie sugestie co do sposobu pracy z obrazami. Ważna jest tu także odpowiednia korelacja z wychowaniem estetycznym i współpracą z nauczycielami plastyki. Właściwie dobrana i zaprezentowana wiedza religijna i wiedza estetyczna tworzą okazję do lepszego zapamiętania, powtórzenia i utrwalenia poznawanych wiadomości, a także wpływają na wiarę uczniów. W świecie na wskroś medialnym obrazy religijne są szansą na wizualizację wiadomości katechetycznych i bardziej świadome odnoszenie ich do życia.

Podsumowując, można stwierdzić, że w nowszych podręcznikach do nauczania religii katolickiej pojawia się pozytywny trend do coraz częstszego sięgania przez ich twórców do różnych dzieł malarskich. Wykorzystanie bogactwa, jakie niesie ze sobą całe dziedzictwo sztuki, wiąże się z okazją do korelacji oddziaływań nauczycieli religii i plastyki. Wzajemne poznawanie i pogłębianie treści zaprogramowanych na oba przedmioty może przynieść istotne korzyści w postaci większej wiedzy, rozwiniętych umiejętności i dojrzałych postaw samych uczniów.

STRESZCZENIE

Pole badawcze przedstawionego artykułu obejmuje edukację religijną i estetyczną. Szeroka definicja malarstwa religijnego pozwala na odnalezienie wielu punktów stykowych między szkolną katechezą i wychowaniem plastycznym. Zasadniczy problem tekstu można wyrazić w pytaniu: Jakie obrazy są wykorzystywane we współczesnych materiałach do szkolnego nauczania religii na poziomie gimnazjalnym? Malarstwo religijne obecne jest w wielu szkolnych podręcznikach. W trzech analizowanych seriach najnowszych podręczników do gimnazjum z reguły sięgano po arcydzieła malarskie znanych mistrzów, choć autorzy i redaktorzy odwoływali się także do reprodukcji obrazów mniej znanych. Zdarzały się również odniesienia do obrazów o niewielkim znaczeniu estetycznym. Malarstwo religijne jest okazją do wizualizacji katechetycznych treści, do głębszej refleksji nad wiarą i odniesień do życia. Wykorzystanie obrazów religijnych w katechezie daje możliwość wychowania integralnego, także na płaszczyźnie intelektualnej, emocjonalnej, wolitywnej i działaniowej. W nowszych podręcznikach do nauczania religii katolickiej pojawia się pozytywny trend do coraz częstszego sięgania przez ich twórców do różnych dzieł malarskich. Wykorzystanie bogactwa, jakie niesie ze sobą całe dziedzictwo sztuki, wiąże się z okazją do korelacji oddziaływań nauczycieli religii i plastyki. Wzajemne poznawanie i pogłębianie treści zaprogramowanych na oba przedmioty może przynieść istotne korzyści w postaci większej wiedzy, rozwiniętych umiejętności i dojrzałych postaw samych uczniów.

Słowa kluczowe: wychowanie religijne i estetyczne, współczesna katecheza, gimnazjum, malarstwo religijne.

Religious painting in contemporary catechesis of lower secondary school

Summary

The research field of text is wide and includes questions related to both religious education and aesthetic education. A wide definition of religious painting gives the possibility to find numerous common points between school catechesis and art education. A research question taken up in this article is: What religious paintings are used in school textbooks for lower secondary school and how are they used? In school textbooks various religious paintings have been used. Three series of textbooks for the Catholic religion lessons referred to the reproductions of lesser-known paintings and sometimes even promoted completely unknown works. From time to time references to the paintings of lesser value and of little aesthetic significance also appeared. Still, they were exceptions and in general it can be stated that in textbooks for religious education the masterpieces of world and Polish painting, of recognized and indisputable aesthetic value, can be found. Religious paintings created the opportunity to visualize catechetical information, go deeper in reflection, and relate it to life. Paintings in the catechetical message are included in the widely formulated integral education understood as the development of different human abilities: intellectual, emotional, volitional, or acting. They teach how to discover beauty, be sensitive to its various manifestations, maintain and

share it. In newer textbooks for the Catholic religion one can notice a positive trend to more frequent references to various works of art, including painting depictions. The use of the richness brought about by the whole heritage of art is connected to the opportunity to correlate the impacts of teachers of religion and art education. Mutual learning, referring, and deepening of those contents which are programmed for the two subjects can benefit in the form of greater knowledge, developed skills, and mature attitudes of students themselves.

Key words: religious and aesthetic education, contemporary catechesis, lower secondary school, religious painting.

Bibliografia

- CHAŁUPNIAK R., *Arcydzieła malarstwa w katechezie*, Opole 2013.
- CHAŁUPNIAK R., *Malarstwo religijne w podręcznikach szkolnych*, Opole 2014.
- DOUGLAS-SCOTT M., *Malarstwo religijne*, w: A. STURGIS (red.), *Zrozumieć malarstwo. Najważniejsze tematy w sztuce*, tłum. E. Hornowska, Poznań 2006, s. 18–69.
- GÄRTNER C., *Ästhetisches Lernen. Eine Religionsdidaktik zur Christologie in der gymnasialen Oberstufe*, Freiburg 2011.
- HILGER G., *Ästhetisches Lernen*, w: G. HILGER, S. LEIMGRUBER, H.-G. ZIEBERTZ (red.), *Religionsdidaktik*, München 2010, s. 334–343.
- KAWECKI W., *Teologia piękna. Poszukiwanie locus theologicus w kulturze współczesnej*, Poznań 2013.
- KLAUZA K., *Teokalia. Piękno Boga. Prolegomena do estetyki dogmatycznej*, Lublin 2008.
- KOLLENBERG M., *Ästhetisches Lernen im Religionsunterricht: Ästhetische Bildung und Pädagogik*, München 2010.
- KOMISJA WYCHOWANIA KATOLICKIEGO KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Kraków 2010.
- KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2010.
- MAZZARELLO M.L., TRICARICO M.F., *Arte e catechesi. Note per avviare la riflessione*, w: ASSOCIAZIONE ITALIANA CATECHETI, D. MARIN (red.), *Vie del bello in catechesi. Estetica ed educazione alla fede*, Torino 2013, s. 173–191.

RADOSŁAW CHAŁUPNIAK, prezbiter diecezji opolskiej; prof. dr hab. nauk teologicznych, dziekan Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego i wykładowca katechetyki na tym Wydziale, rzeczoznawca ds. oceny programów nauczania religii i podręczników katechetycznych, członek Europejskiej Ekipy Katechetycznej, Europejskiego Forum ds. Szkolnej Lekcji Religii oraz Zarządu Stowarzyszenia Katechetyków Polskich. E-mail: radek@uni.opole.pl.

